

УДК 378.014

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Моренко О.М., аспірант
кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

У статті розглянуто процес самовдосконалення через аналіз споріднених категорій, таких як самореалізація, самовиховання, саморозвиток, самоосвіта, самопізнання та самооцінка. Висвітлено специфіку та закономірності функціонування процесу самовдосконалення. Визначено основи формування здатності до самовдосконалення майбутніх соціальних працівників та педагогічні умови, яких доцільно дотримуватися під час організації професійного самовдосконалення студентів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: соціальна робота, майбутній соціальний працівник, самореалізація, самовиховання, саморозвиток, самоосвіта, самопізнання та самооцінка, професійне самовдосконалення.

В статье рассмотрен процесс самосовершенствования через анализ родственных категорий, таких как самореализация, самовоспитание, саморазвитие, самообразование, самопознание и самооценка. Освещены специфика и закономерности функционирования процесса самосовершенствования. Определены основы формирования способности к самосовершенствованию будущих социальных работников и педагогические условия, которых целесообразно придерживаться при организации профессионального самосовершенствования студентов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: социальная работа, будущий социальный работник, самореализация, самовоспитание, саморазвитие, самообразование, самопознание и самооценка, профессиональное самосовершенствование.

Morenko O.M. THEORETICAL APPROACHES TO PROBLEM OF PROFESSIONAL SELF-CONSTRUCTION OF FUTURE SOCIAL WORKERS

The article examines the process of self-improvement through the analysis of related categories such as self-realization, self-education, self-development, self-education, self-knowledge and self-esteem. The specificity and regularities of the functioning of the self-improvement process are highlighted. The foundations of formation of the ability to self-improvement of future social workers and pedagogical conditions, which it is advisable to adhere to during the organization of professional self-improvement of students in higher educational establishments.

Key words: social work, future social worker, self-realization, self-education, self-development, self-education, self-knowledge and self-evaluation, professional self-improvement.

Постановка проблеми. Провідна роль у реалізації стратегічних завдань в освітній сфері належить працівникам освіти, професійна діяльність яких у сучасних соціально-педагогічних реаліях значно ускладнюється, оскільки оновлюються її цільові, змістові, методичні, технологічні тощо параметри [8].

Сучасна вища освіта покликана створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, конкурентоспроможного, професійно мобільного, з високим рівнем продуктивності у професійної діяльності.

Особливе значення для України має модернізований інститут соціальної роботи, орієнтований на сприяння особистості у задоволенні її потреб та реалізації можливостей в усіх сферах життєдіяльності для успішної адаптації до умов і вимог сучас-

ного суспільства. У зв'язку з цим зростає увага до професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Соціальна робота являє собою один із найбільш багатопланових та трудомістких видів професійної діяльності у сфері «людина-людина», належить до найважливіших «професій допомоги». Високий ступінь відповідальності за прийняття рішень, інтенсивний вплив стресових факторів у процесі взаємодії з клієнтом, що має особливі потреби та складні життєві обставини, зумовлює загрозу професійних ризиків у соціальній роботі, а тому вимагає від спеціалістів певних професійно важливих якостей, високого рівня особистісної зрілості та здатності до професійного самовдосконалення [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях підкреслюється діалектична єдність особистісного та професійного аспектів самовдоскона-

лення (І. Донцов, В. Лозовий, В. Тертична та ін.), обґрунтовується зв'язок самовдосконалення із творчістю, суб'єктивністю, самореалізацією людини (М. Бердяєв, В. Губін, А. Маслоу, В. Соловйов, С. Франк, Е. Фром та ін.), виявляється співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, виховання і самовиховання, освіти і самоосвіти, а також педагогічного керівництва останніми (А. Айзенберг, Л. Буєва, Г. Глезерман, А. Громцева, І. Донцов, С. Єлканов, С. Ковальов, О. Кочетов, О. Малихін, Л. Рувінський, Г. Сериков, В. Шпак та ін.).

Постановка завдання. Сучасна вища освіта покликана створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, конкурентоспроможного, професійно мобільного, з високим рівнем продуктивності у професійної діяльності. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до специфіки обраної спеціальності, важливим також є володіння максимально вираженими професійно необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на будь-якому етапі професійного становлення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів переконує, що ефективно вирішувати питання підготовки майбутніх фахівців можна лише за активної участі у цьому процесі самих студентів, тобто самовдосконалення.

Професійне самовдосконалення – свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції і розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності і власної програми розвитку.

Цей процес ґрунтується на психологічному механізмі постійного подолання внутрішніх суперечностей між наявним рівнем професіоналізму («Я-реальне професійне») й уявним його станом («Я-ідеальне професійне»).

Самовдосконалення є найважливішим шляхом формування себе не тільки як професіонала, а й як особистості. Воно виявляється у прагненні довести розвиток своєї особистості до образу ідеального «Я», пізнати та проконтролювати себе. Інтерес до особистісного самовдосконалення виникає тоді, коли спрямованість на власний розвиток стає необхідною життєвою потребою особистості.

Специфіка самовдосконалення особистості полягає в тому, що воно найбільшою

мірою спирається на індивідуальні особливості людини, її нахили та потреби. Завдяки цьому людині вдається виявити для самої себе домінуючі задатки, які у майбутньому можуть суттєво визначити весь її життєвий шлях, забезпечити розвиток фізичних, інтелектуальних і моральних якостей [4, с. 77].

Людина – суб'єкт своєї діяльності, вона не просто реагує на вимоги соціуму, а структурує ці вимоги і вкладає в них особистісний смисл. Розвиток особистості відбувається не лише під дією зовнішніх сил, а і як результат діяльності людини.

Діяльність, що сприяє зміні особистості, є самовдосконаленням, оскільки діяльність не завжди спрямована на самовдосконалення, тому що не завжди має виховний характер. А.Н. Леонтьєв вважав, що разом із народженням дії, цієї головної «одиниці» діяльності людини, виникає й основна, суспільна за своєю природою «одиниця» людської психіки – розумний зміст для людини того, на що спрямована її активність. «Розуміння значення дії і відбувається у формі відображення її предмета як свідомої мети» [4, с. 251].

Суттєві зміни у ціннісній сфері особистості студентів, їх образу «Я» відбуваються у процесі професійної підготовки майбутнього соціального працівника. Відображення у свідомості студента відношення мотивів до мети його самовдосконалення – смислоутворююча функція – є важливим аспектом для забезпечення утворення особистісного смислу дій із самовдосконалення. А.О. Деркач зазначає, що «особистість має оволодіти здатністю до проєктування саморозвитку і до організації в межах своєї професійної діяльності умов для самореалізації» [3, с. 575].

Самовдосконалення варто розглядати як цілеспрямовану діяльність людини щодо саморозвитку власної особистості. Така діяльність має:

- 1) спонукати до активності, виявлення ініціативи та творчості;
- 2) включати фахівця в ситуацію, що наштовхує на пошук, ставить його перед необхідністю вирішення складних завдань;
- 3) сприяти задоволенню суспільно зумовлених потреб особистості;
- 4) давати змогу досягнути бажаного результату.

Самовдосконалення розвивається і функціонує згідно зі своїми внутрішніми закономірностями. Чинниками цього процесу є:

- багатогранність індивідуальних особливостей людини;
- об'єктивні умови життя і часу, необхідні для накопичення практичного досвіду;

– оволодіння самовдосконаленням як особливим видом діяльності.

Існує низка індивідуальних особливостей особистості, від яких залежить професійне самовдосконалення, таких як:

- природні дані;
- особливості і рівень інтелектуального, емоційного і вольового розвитку;
- спрямованість інтересів, потреб, поглядів [7; с. 71].

Спробуємо розглянути самовдосконалення через аналіз споріднених категорій, таких як самореалізація, самовиховання, саморозвиток, самоосвіта, самопізнання, самооцінка [2, с. 35].

Основним змістом самоосвіти є вдосконалення наявних у студента знань, умінь і навичок з метою досягнення бажаного рівня професійної компетенції. Активна, цілеспрямована діяльність студента із систематичного формування і розвитку в собі позитивних якостей та усунення негативних – це самовиховання. Ця діяльність відбувається інколи підсвідомо. Неусвідомлене самовиховання зазвичай має епізодичний характер, здійснюється без чіткого плану і розгорнутої програми, що знижує його результативність.

Значно вищою ефективністю характеризується усвідомлене самовиховання. Щоби самовиховання стало усвідомленим і професійно спрямованим, майбутній фахівець має відчувати, оцінити свою придатність для обраної професії. Основними завданнями навчального закладу щодо організації самовиховання майбутніх фахівців є пояснення значення, актуальності процесу самовиховання для всебічного розвитку особистості; виховання вміння адекватно оцінювати себе; виховання готовності до співпраці з дорослими, які можуть дати поради, рекомендації з питань самовиховання.

Самовиховання є тривалим процесом, який проходить кілька етапів, таких як самопізнання, планування, реалізація плану (програми), контроль і регуляція. На етапі самопізнання студент виявляє свої здібності і можливості, рівень розвитку. Самопізнання здійснюється в таких напрямках, як:

- самопізнання себе в системі соціально-психологічних стосунків за умов навчальної діяльності і тих вимог, які передбачає ця діяльність;
- самопізнання рівня компетентності й особистих якостей, яке здійснюється шляхом самоспостереження, самоаналізу вчинків, поведінки, результатів діяльності;
- критичний аналіз висловлювань на свою адресу, самоперевірка в різних умовах діяльності;

– самооцінка, яка виробляється на основі зіставлення наявних знань, умінь, якостей особистості з поставленими вимогами, яка забезпечує критичне ставлення майбутнього фахівця до своїх досягнень і недоліків.

На основі самопізнання і самооцінки формується рішення про необхідність самовиховання, створюється модель майбутньої роботи над собою через самоспостереження, самоаналіз, самооцінку.

Модель фахівця як цілісна система має містити у своїй основі процеси індивідуального розвитку та саморозвитку. Для забезпечення гарантованого результату професійного та особистісного саморозвитку необхідно враховувати специфіку кожного етапу професійного становлення особистості, її самореалізації. Забезпечення результату професійного та особистісного саморозвитку з урахуванням специфіки кожного етапу професійного становлення особистості, її самореалізації можливе завдяки відтворенню в освітньому процесі дій, пов'язаних зі створенням умов для індивідуального розвитку і саморозвитку, самореалізації майбутнього фахівця.

У психологічному та психоаналітичному словнику подається таке визначення: «Самореалізація це збалансоване та гармонійне розкриття всіх аспектів особистості, розвиток генетичних і особистісних можливостей» [1].

У психологічній літературі найбільш близьким до терміна «самореалізація» є поняття «самоактуалізація» та «самоздійснення». Термін «самоздійснення» у зарубіжній психологічній літературі і філософських словниках частіше трактується як кінцевий результат самореалізації, повна реалізація можливостей особистості. А самоактуалізація, як правило, описується з посиланням на роботи А. Маслоу та К. Роджерса, які вважають, що психологічними умовами ефективної взаємодії, що сприяє максимальній реалізації творчого потенціалу особистості (самоактуалізації), є:

- 1) безумовне позитивне сприйняття іншої людини;
- 2) конгруентність;
- 3) емпатія.

Дотримання зазначених умов дасть змогу створити безпечну атмосферу, яка заохочуватиме творче самовираження особистості в різних видах діяльності, гарантуватиме свободу вибору поряд із правом на ризик і добровільно взятою на себе відповідальністю за власні вчинки, розвиватиме самоконтроль і довіру до свого суб'єктного досвіду. На думку К. Роджерса, самореа-

лізація неможлива без емпатії – прийняття людиною себе й іншої людини [10, с. 136].

Тому найкраще відповідають завданню особистісного розвитку майбутнього соціального працівника у процесі професійної підготовки основні принципи гуманістичної освіти і моделі «людиноцентричного навчання» К. Роджерса [10] та А. Маслоу [6].

Оскільки провідним завданням вищої школи є підготовка гармонійно розвинутої особистості фахівця, то впровадження особистісного підходу у процес навчання є основою моделі підготовки соціальних працівників з урахуванням динаміки їхнього професійного розвитку.

Сприятиме підвищенню ефективності процесу формування здатності до самовдосконалення майбутніх соціальних працівників створення та забезпечення таких організаційних та психолого-педагогічних умов, як:

1) формування внутрішньої мотивації, потреби в саморозвитку професійної культури;

2) супровід процесів усвідомленого, активного, професійно спрямованого навчання;

3) комплексне використання інноваційних педагогічних технологій та інтерактивних методів навчання на заняттях із професійно орієнтованих дисциплін;

4) урахування особистісно-орієнтованого підходу як базової ціннісної орієнтації;

5) оптимізація міжособистісних взаємин, суб'єкт-суб'єктний характер цих відносин;

6) створення емоційного клімату для виникнення почуття психологічної захищеності.

Висновки з проведеного дослідження. Процес формування готовності до професійного самовдосконалення у студентів буде успішним за умов урахування специфічності та етапності впливів на розвиток компонентів готовності до самовдосконалення, набуття досвіду професійної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, самоактуалізації та самоменеджменту, гармонізації цілеспрямованих зовнішніх впливів і внутрішньої активності студентів, забезпечення особистісної орієнтованості навчально-виховної взаємодії.

Основні принципи гуманістичної освіти та моделі «людиноцентричного навчання» можуть стати концептуальною основою формування здатності до самовдосконалення майбутніх соціальних працівників у

процесі їх професійної підготовки. Головним завданням ВНЗ при цьому є створення організаційних та психолого-педагогічних умов для розвитку творчої особистості, суб'єкта власного життя, здатного на самостійне вироблення позитивних ідей, гуманне ставлення до людей. Освітній простір загалом має стати джерелом саморозвитку та безперервного самовдосконалення майбутнього соціального працівника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms a guide to usage / Ed. by B. Horacl. New York; London; Toronto, 1958.

2. Бодалев О.О. Психология личности. / Олександр Олександрович Бодалев. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.

3. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. – М.: Издательство Московского психолого-социального института. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. – 752 с.

4. Діденко О.В. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів [Текст]: дис. ... канд. пед.наук: 13. 00. 04 / Діденко Олександр Васильович; Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 201 с.

5. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: МГУ, 1972. – 565 с.

6. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.

7. Минигалиева М.Р. Психологические аспекты в деятельности социального работника // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2001. – № 1. – С. 72–86.

8. Оновлення змісту і форм діяльності науково-методичних установ в умовах сучасних перетворень і перспектив сталого розвитку України: тематичний збірник праць / упоряд.: А.А. Волосюк, Т.А. Ніколайчук; за заг. редакцією В.В. Олійника. – Рівне: РОППО, 2013. – 315 с.

9. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. / Ортинський В.Л. – Львів: ЦУЛ, 2009. – 470 с.

10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – 251 с.

11. Сайт кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.il.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-instytutu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty.html>

12. Філософський енциклопедичний словник / Редкол.: (голова) В.І. Шинкарук. – Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, Абрис, 2002. – 743 с.